

Волошанська А.В., аспірант кафедри міжнародного економічного аналізу і фінансів
Львівський національний університет імені Івана Франка

ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ ТА ЯВИЩЕ ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Волошанська А.В. Теорії економічного розвитку держав та явище деіндустріалізації. Стаття присвячена комплексу питань, пов'язаних з економічним розвитком держав і структурними змінами, які при цьому відбуваються. Розкрито сутність і зміст теорій економічного розвитку. Уточнено поняття «економічний розвиток», «економічне зростання», «деіндустріалізація». Обґрунтовано основні підходи до структурних змін в економіці держав світу. Уточнено сутність процесу деіндустріалізації, досліджено його основні риси. Запропоновано деіндустріалізацію розглядати в контексті рівня зростання економіки та змін у структурі виробництва.

Ключові слова: економічний розвиток, структурні зміни, економіка, деіндустріалізація, економічні теорії.

Волошанская А.В. Теории экономического развития государств и явление деиндустриализации. Статья посвящена комплексу вопросов, связанных с экономическим развитием государств и структурными изменениями, которые при этом происходят. Раскрыты сущность и содержание теорий экономического развития. Уточнены понятия «экономическое развитие», «экономический рост», «деиндустриализация». Обоснованы основные подходы к структурным изменениям в экономике государств мира. Уточнена сущность процесса деиндустриализации, исследованы его основные черты. Предложено деиндустриализацию рассматривать в контексте уровня роста экономики и изменений в структуре производства.

Ключевые слова: экономическое развитие, структурные изменения, экономика, деиндустриализация, экономические теории.

Voloshanska A.V. Theories of economic development of states and the phenomenon of deindustrialization. The article is devoted to a set of issues related to the economic development of countries and structural changes that take place on different stages of development. The essence and content of the theories of economic development are revealed. The concepts of “economic development”, “economic growth”, “deindustrialization” are specified. The basic approaches to structural changes in the economy of the countries of the world are substantiated. The article describes the process of deindustrialization and clarifies its main features. It suggests analyzing deindustrialization in the context of the level of economic growth and changes in the structure of production.

Key words: economic development, structural changes, economy, deindustrialization, economic theories.

Постановка проблеми. Пріоритетом існування кожної держави є економічний розвиток. Тому актуальними є дослідження економічних теорій розвитку та їх взаємозв'язок з явищем деіндустріалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності деіндустріалізації як економічного явища, визначення підходів до структурних змін в економіці розглядали в своїх працях такі відомі вчені-економісти, як, зокрема, В. Кравченко, К. Шатненко, Ф. Трегенна, Й. Шумпетер, О. Кузьмін, Р. Барро. Головним предметом суперечок щодо деіндустріалізації є частка промислового виробництва, зменшення якої є наслідком внутрішніх процесів у розвинених країнах, що є протиположним до зовнішніх факторів у вигляді зростаючих економічних зв'язків з країнами, що розвиваються. Необхідно зазначити, що, незважаючи на значну кількість наукових праць та істотні досягнення в цьому напрямі, низка питань теоретично-методичного та практичного характеру з визначення сутності деіндустріалізації, аналізу її впливу на еко-

номічний розвиток держав залишається остаточно не розв'язаною, дискусійною, потребує уточнень та подальшого розвитку, що й обумовлює необхідність проведення наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою наукової статті є дослідження підходів до визначення економічної сутності поняття «деіндустріалізація» та встановлення її зв'язку з економічним розвитком держав в контексті економічних теорій структурних змін. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі основні завдання: розглянуто сутність економічної категорії «деіндустріалізація»; встановлено її зв'язок з такими категоріями, як «економічний розвиток», «економічне зростання»; визначено основні чинники впливу на економічний розвиток держав в контексті відомих економічних теорій.

Виклад основних результатів. Існує кілька підходів до визначення згаданих вище понять у світовій науковій думці. Загалом можна визначити економічний розвиток як сукупність певних змін економічного,

соціального, а також політичного характеру, наслідком яких є зростання рівня життя населення, адже тільки тоді економічний розвиток означає прогрес та позитивні зміни в економіці. Такі процеси зумовлені великою кількістю різноманітних чинників і можуть бути оцінені як кількісними, так і якісними параметрами.

Деіндустріалізацією називають процес соціально-економічних змін, викликаних скороченням виробничих потужностей та промисловості в країні або регіоні. Як правило, визначення цього явища ґрунтуються на частці промисловості у структурі економіки. В. Левер виділив кілька основних визначень поняття деіндустріалізації:

- процес поступового переходу від виробництва товарів до виробництва послуг, за якого в кінцевому результаті зменшується частка промислового виробництва і збільшується частка послуг, що також можна віднести до зміни частки населення, зайнятого у виробництві товарів і у виробництві послуг; при цьому абсолютне зростання частки сфери послуг (або кількості населення, працевлаштованого в цьому секторі) за відсутності зниження обсягів виробництва не означає деіндустріалізацію;

- поступове зниження обсягів промислового виробництва та/або зайнятості населення в галузі; необхідно відрізнити таку симптоматику від затяжних процесів рецесії економіки;

- скорочення обсягів промислового виробництва в структурі експорту країни або регіону;

- тривале збереження стану дефіциту торгового балансу, що призводить до неможливості розплачуватися за імпорт і, отже, до ще більшого падіння промислового виробництва [1].

Економічний розвиток – загальне поняття, що означає абсолютні та відносні зміни макроекономічних показників, які характеризують стан економіки країни в певний період, а також застосовується для оцінювання ступеня розвитку, за якого макроекономічні показники називають показниками соціально-економічного розвитку [2, с. 702].

Використання ВВП на душу населення, що часто є мірилом економічного розвитку, справедливе лише тоді, коли відбувається зростання реального ВВП у досліджуваному періоді порівняно з певним базовим показником попереднього періоду. У такій ситуації для досягнення нового рівня росту показника необхідні певні якісні зміни в економіці.

Й. Шумпетер у своїй праці «Теорія економічного розвитку» розділив поняття зростання та розвитку економіки. Отже, зростанням є будь-які кількісні зміни, що стосуються збільшення виробництва та споживання товарів та послуг з часом, тоді як розвиток передбачає наявність інновацій, тобто позитивні якісні зміни у виробництві, товарах, економіці загалом тощо [3].

С. Кузнець асоціює високий рівень зростання ВВП на працівника або на душу населення з високим рівнем структурних змін [4, с. 12]. Економічне зростання

супроводжується нагромадженням корисного знання та інноваціями, що з нього витікають, а також ґрунтується на них. Другим важливим процесом є зміни в структурі промисловості, частки різних секторів у випуску продукції, зайнятості, накопиченні капіталу тощо. Крім цього, важливою умовою є сукупність дій та заходів, що асоціюються з державою [4, с. 8].

С. Кузнець стверджує, що економічний розвиток полягає у забезпеченні можливості довгострокового забезпечення домогосподарствами все більш різноманітних потреб населення за допомогою більш ефективних технологій і відповідних інституційних та ідеологічних змін [4, с. 348]. Це процес покращення якості людського життя та можливостей підвищення життєвих стандартів та рівня життя, самоповаги та свободи.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що під поняттям економічного розвитку варто розуміти не лише перехід від одного етапу економіки до іншого, але й зміни, за яких в новому періоді не лише кількісно зростає виробництво товарів і послуг, що вже вироблялися раніше, але й має місце якісно нове виробництво інших товарів та послуг із застосуванням інновацій та нових технологій порівняно з попереднім періодом. Окрім зміни в розмірах доходу та обсязі виробництва, повинні відбуватися зміни в інституційних, соціальних та економічних структурах у державі. Економічне зростання є важливим, але не єдиним компонентом економічного розвитку. Розвиток повинен розглядатися як багатовимірний процес, що включає реорганізацію та переорієнтацію цілої соціально-економічної системи.

Ще у першій половині ХХ ст. американський економіст А. Фішер спрогнозував зростання сфери послуг. А у 1940-х рр. К. Кларк допрацював ці ідеї та ввів у науковий обіг модель Фішера-Кларка, що передбачає поділ економіки на три сектори: первинний (сільське і лісове господарство, видобувна промисловість), вторинний (обробна промисловість) і третинний (сфера послуг). Отже, загальна схема розвитку економіки постала як поступовий перехід головної ролі від первинного до вторинного сектору, а далі й до третинного сектору [5].

М. Тодаро та С. Сміт визначають структурні зміни як процес трансформації економіки так, що частка національного доходу, що приходить на сектор виробництва, є більшою, ніж та, що відповідає первинному сектору. Загалом це помітні зрушення у звичному укладі національної економіки [6].

Структурні теорії економічного розвитку зосереджуються на механізмах, що сприяють переходу від первинного сектору економіки до вторинного. Як зазначає Ф. Трегенна [7], сутність структурних змін, а також питання того, чи є вони ключовим фактором розвитку, полягають у відносній продуктивності різних видів діяльності в економіці, а також у необхідності змінити структуру економіки з низько-на високопродуктивні види діяльності з метою під-

вищення сукупного економічного зростання. Таким чином, структурні зміни пов'язані з переміщенням робочої сили та капіталу до більш динамічних або продуктивних галузей економіки.

Двома найбільш знаними прикладами такого напряму економічної думки є теоретична модель структурних змін А. Льюїса, а також дещо пізніша модель Х. Ченері, котрий на основі ідей А. Льюїса розробив власну теорію. За допомогою економічного аналізу та розрахунків науковці намагалися пояснити внутрішні процеси структурних змін, що повинні відбутися в економіці країни, що розвивається, в процесі досягнення якісно нового рівня.

Теорія структурних змін британського вченого А. Льюїса, запропонована вченим у 1955 р., також відома як модель двосекторної економіки з надлишковою кількістю робочої сили, була згодом доопрацьована Дж. Феєм та Г. Рані. Вона набула популярності у світовій економічній науці протягом 1960–1970-х рр., а також передбачала, що структурні особливості економіки країн повинні змінюватися для переходу від первинного сектору, що характеризується низькою продуктивністю праці, до вторинного сектору, а саме промислового виробництва, де продуктивність праці є вищою, що стимулює розвиток економіки загалом.

У моделі А. Льюїса [8] економіка поділена на два сектори, а саме традиційний аграрний, що характеризується надлишком робочої сили та нульовою граничною продуктивністю праці, та розвинений індустріальний, де продуктивність праці є високою. Відповідно, переміщення надлишкової робочої сили з первинного сектору до вторинного може відбуватися без втрат. Швидкість такого переміщення залежить від рівня інвестицій у промисловість та швидкості накопичення капіталу в індустріальному секторі. А. Льюїс стверджував, що заробітна плата у промисловому секторі є фіксованою замість розрахунку з огляду на вартість засобів, використаних у процесі виробництва. Після цього додатковий прибуток реінвестується з метою накопичення капіталу та збільшення обсягів випуску продукції. Коли накопичується достатня кількість капіталу, зростання у секторі буде підтримуватись самостійно. Процес такого самостійного зростання відбуватиметься до моменту, коли він поглине всю надлишкову робочу силу. Після цього додаткова робоча сила може бути залучена з аграрного сектору лише за додаткові кошти, відповідно, гранична продуктивність праці більше не буде нульовою. Це відомо під назвою «точка перелому Льюїса».

Як і інші економічні моделі, концепція А. Льюїса має низку обмежень та припущень, що, відповідно, спричиняє її критику іншими науковцями. Ця теорія пояснює соціально-економічні зміни, що відбувалися в країнах з високим рівнем розвитку економіки на відповідних етапах, але погано співвідноситься з сучасними реаліями країн, що розвиваються. Зокрема, науковцем не врахований технічний про-

грес, наслідком якого часто є зменшення зайнятості у сфері виробництва, про що йтиметься далі в контексті позитивної деіндустріалізації.

Модель Х. Ченері, відома як модель «стратегій розвитку», базується на ідеях А. Льюїса. Х. Ченері виокремив структурні зміни як необхідну умову для досягнення переходу від застарілої традиційної економіки до сучасної. Крім цього, він виділив зростання інвестицій та заощаджень як бажану, але не необхідну передумову. Модель стратегій розвитку передбачає чотири можливі шляхи економічного зростання:

1) перехід від первинного сектору економіки до вторинного;

2) зміна у структурі споживчого попиту з продовольчих товарів та інших споживчих товарів до багатовиробних товарів та послуг;

3) розвиток міжнародної торгівлі та розширення експорту продукції;

4) використання нових ресурсів відповідно до змін у соціально-економічній структурі.

Висновки. В результаті дослідження теорій економічного зростання та їх зв'язку зі структурними змінами в економіці держав встановлено, що до основних факторів економічного розвитку відносять політику уряду, наявність технологій та людських ресурсів, доступність природних ресурсів, а також світове торговельне середовище. В розглянутих структурних моделях уряд може вжити заходів, щоб захистити національних виробників в умовах посилення ролі міжнародної торгівлі.

Деіндустріалізацію потрібно розглядати в контексті рівня зростання економіки та змін у структурі виробництва. Існує кілька причин, чому багато науковців беруть до уваги саме частку зайнятих у промисловості, а не обсяги випуску продукції. По-перше, частка зайнятих в обробній промисловості є часто вживаним індикатором рівня індустріалізації та економічного розвитку, по-друге, кількість зайнятих є найбільш очевидною мірою величини промислового сектору, по-третє, через те, що причина деіндустріалізації полягає у витратах між секторами, то є сенс зосередитися на змінах на ринку факторів виробництва, а не на ринку готової продукції [9]. Крім цього, це допомагає звернути увагу на зміну структури зайнятості в країні загалом.

Частка зайнятого у промисловості населення може зменшитися внаслідок несприятливих шоків в економіці. Наприклад, внаслідок різкого дорожчання національної валюти сектор послуг буде не в змозі вмістити нову робочу силу. В такому випадку деіндустріалізація буде вважатися негативним явищем та пов'язуватися зі зростаючим безробіттям та падінням життєвих стандартів. Водночас може спостерігатися так звана позитивна деіндустріалізація, яка є черговою стадією розвитку держави та відображає закономірні структурні зміни та перехід від промислового виробництва до переважаючої ролі сфери послуг.

Список літератури:

1. Lever W. Deindustrialization and the Reality of the Post-industrial City / W. Lever // *Urban Studies*. – 1991. – Vol. 28. – № 6. – P. 983–999.
2. Азрилиян А. Большой экономический словарь: 25 000 терминов / А. Азрилиян. – М. : Ин-т новой экономики, 2010. – 1472 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982.
4. Kuznets S. Economic development, the family, and income distribution selected essays / S. Kuznets. – Cambridge University Press, 2002. – 432p.
5. Розподіл багатства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : epi.cc.ua/raspredelenie-bogatstva17981.html.
6. Посткейнсианская теория денежной экономики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bibliotekar.ru/economicheskaya-teoriya-4/117.htm.
7. Tregenna F. Manufacturing Productivity, Deindustrialization, and Reindustrialization / F. Tregenna / UNU-WIDER: World Institute for Development Economics Research. – 2011. – № 57. – Sept. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/2011/en_GB/wp2011-057.
8. Кузьмін О. Секторна модель розвитку національного господарства України / О. Кузьмін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.business-inform.net/.../business-inform-2013-7_0-pag.
9. Barro R. Determinants of economic growth: a cross- country empirical study / R. Barro // NBER Working Paper. – 1996. – № 5698.